

IDÉZETEK

Az Újvidéki Nagy Nemzetgyűlés november 25-én hozott határozatából

„I.
Kérjük a testvéri Szerbia kormányát, hogy a békekongresszuson képviselje érdekeinket.

Csatlakozunk a Szerb Királysághoz, amely eddigi működésével és fejlődésével garantálja a szabadságot, jogegyenlőséget, a minden irányú haladást, nemcsak a mi részünkre, hanem a velünk élő összes szláv és a nem szláv népeknek is. [...]

[...] A határainkban megmaradó nem szerb és nem szláv népeknek biztosítatnak mind ama jogok, amely jogok által mint kisebbség nemzeti létüket megőrizni és fejleszteni óhajtják. [...]

II.
Bánát, Bácska és Baranya az entente Balkán hadserege által megállapítandó határokon belül a mai napon, 1918. évi november 12/25-én Újvidéken megtartott népgyűlésen a nemzeti önrendelkezés magasztos elvei alapján Magyarországtól úgy államjogi, valamint politikai és gazdasági tekintetben elszakadottnak hirdeti ki magát.”

Hivatalos Újság. A Nép kormány lapja. Novi Sad, 1918. december 8/21. 1. évf. 1. sz.

Tary Endre, Szabadka volt rendőrkapitányának 1920. május 21-én kelt jelentése a belügyminiszternek a városban uralkodó állapotokról

„A szerbek által megszállott Szabadkán a magyarság helyzete a megszállás napja óta fokozatosan súlyosbodott [...]

Az utcán magyarul beszélőket lépten nyomon inzultálják; az összes magyar egyesületeket feloszlatták, a vagyonukat zár alá vették. [...] A „Sokol” egyesületnek szabadkai szláv elemekből összeverődött tagjai katonai támogatással felvonulásokat rendeznek, s ily tüntetések alkalmával „vesszenek a magyarok” kiáltások mellett a magyar kereskedők kirakatait beverik [...] A város

A. SAJTI ENIKÓ

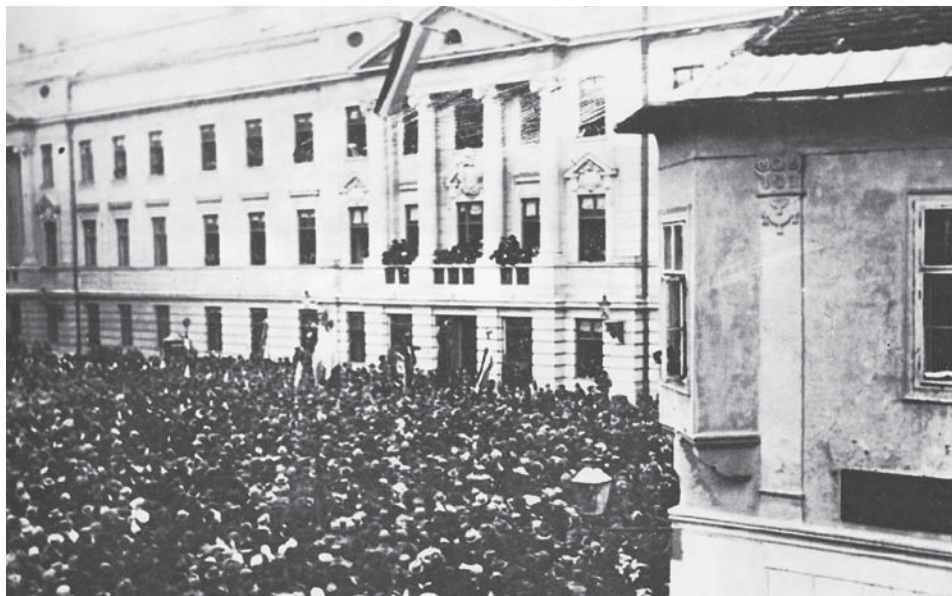
A Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került magyarok (1918–1921)

1918. október 29-én a **Zágrábi Nemzeti Tanács** (Szlovének, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsa) kimondta elszakadását Ausztria-Magyarországtól és kikiáltotta a **Szerb-Horvát-Szlovén Államot**, november 24-én pedig a Vajdaság nevében is kimondta a délszláv földek egyesülését. Az **Újvidéki Nagy Nemzetgyűlés** az Újvidéki Szerb Nemzeti Tanács javaslatára, az egyesülés módja körül Zágrábbal kialakult vita miatt november 25-én külön is kimondta a Bánát, a Bácska és Baranya Magyarországtól történő elszakadását és a Szerb Királysághoz csatlakozását. A gyűlés nem tükrözte a Vajdaság nemzetiségi összetételét: a 757 küldöttből 750 volt szláv (578 szerb, 84 bunyevác, 62 szlovák, 21 ruszin, 3 sokác, 2 horvát), míg a németeket 6, a magyarokat pedig mindössze 1 küldött képviselte. Jaša Tomićnak, az Újvidéki Nemzetiségi Tanács vezetőjének javaslatára a gyűlés külön határozatot hozott a nem szláv népek kisebbségi jogainak biztosításáról.

1918. december 1-jén Belgrádban ünnepélyesen bejelentették a **Szerb-Horvát-Szlovén Királyi Állam** megalakulását, ame-

lyet az 1921-es alkotmány elfogadása után Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak neveztek.

A Károlyi-kormány 1918. november 13-án aláírta a **belgrádi katonai konvenciót**, azaz a fegyverszünetet. A belgrádi katonai konvenció szentesítette a Délvidék szerb hadsereg által történő katonai megszállását. A konvenció értelmében a magyar kormánynak ki kellett ürítenie a Szamos felső folyásától keletre, a Marostól délre eső erdélyi és bánáti térséget, valamint a Szeged-Baja-Pécs-Varasd vonaltól délre eső területeket. Emellett szerb megszállás alá került Pécs városa, Baranya egy része, illetve Baja és környéke is, amely területeket a békeszerződés értelmében a szerb csapatok csak némi huzavona után, 1920. augusztus 24-én ürítették ki. A Muravidékre ugyan nem vonatkozott a konvenció, ennek ellenére a szerb katonák egy rövid ideig ide is bevonultak, a Muraközt pedig 1918 decemberétől egy horvát különítmény tartotta megszállva. A Bánátban a szerb katonai parancsnokság csak 1919. február 20-án tudta átvenni a hatalmat a Bánáti Nemzeti Tanácstól, amely e vitatott terület jövőjét egy francia ellenőrzés alatt álló **autonómia** keretei között képzelte el.

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság kikiáltása Zágrábban, 1918. október 29.

KRONOLÓGIA

1918. október 29. A Zágrábi Nemzeti Tanács kimondja elszakadását Ausztria-Magyarországtól és kikiáltotta a Szlovének-Horvátok-Szerbek Államát.

1918. november 13. A Károlyi-kormány és az antant aláírja a belgrádi katonai konvenciót.

1918. november 25. Az Újvidéki Nagy Nemzetgyűlés kimondja a Bácska, Bánát és Baranya Magyarországtól történő elszakadását és a Szerb Királysághoz csatlakozását.

1918. december 1. A Szerb-Horvát-Szlovén Királyi Állam kikiáltása (1921-től Szerb-Horvát-Szlovén Királyság.)

1919. február 20. A szerb hadsereg átveszi a hatalmat a Bánáti Nemzeti Tanácstól.

1919. március 11. Megszüntetik a Bánát, Bácska, Baranya Nemzeti Igazgatóságát.

1919. december 5. Az SzHSz Királyi Állam aláírja a nemzetközi kisebbségvédelmi szerződést.

1920. április 16. Megkezdődik a szabadkai vasút igazgatóság magyar vasutasainak négynapos sztrájkja.

1920. augusztus 24. A szerb csapatok megkezdik a trianoni szerződés ellenére megszállva tartott bajai háromszög, valamint Pécs és környékének kiürítését.

1921. június 28. A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság parlamentje (szkupstina) elfogadja az ország új, ún. vidovdani, azaz Vid-napi alkotmányát.

1922. július 26. A jugoszláviai magyarok optálási jogának (az állampolgárság megválasztásának joga) lejárt. Akik nem akartak áttelepülni Magyarországra, azok ettől kezdve gyakorolhatták jugoszláv állampolgári jogukat.

Az új királyság katonái a zágrábi Jellačić téren

A belgrádi katonai konvenció a szerbek által megszállt területek közigazgatását továbbra is a „helyi szervek” hatáskörében hagyta. A békekötésig a közigazgatásnak változatlanul magyar kézben kellett volna maradnia. Az újvidéki Nagy Nemzetgyűlés által megválasztott Nagy Nemzeti Tanács viszont a közigazgatási feladatok ellátására létrehozott egy új, **szerb regionális közigazgatási szervet** (népkormány), a **Bánát, Bácska, Baranya Nemzeti Igazgatóságot** (Narodna uprava za Banat, Bačku, i Baranju), amelynek elnöke Joca Lalošević lett. A Nemzeti Igazgatóságot az új állam ideiglenes közigazgatását szabályozó, azt centralizáló királyi rendelet megjelenése után, 1919. március 11-én megszüntették. Ettől kezdve az SzHSz Királysághoz csatolt délvidéki területek igazgatását közvetlenül Belgrádba helyezték át, és a belügyminisztérium egy önálló osztálya, az ún. Bácska, Bánát, Baranya ügyosztály hatáskörébe utalták.

1919. szeptember végéig, hasonlóan a többi elcsatolt területekhez, a magyar kormányok nyílt ellenállásra biztatták a délvidéki tisztviselőket. Arra szólították fel őket, hogy csak Budapestnek engedelmességen és tagadják meg az új állam által megkövetelt hivatali eskü letételét. Ezt az álláspontot már a trianoni békeszerződés előtt módosította a Friedrich-, illetve a Huszár-kormány, és tudomásul vették az elcsatolt területek tisztviselőinek „látszólagos beilleszkedését”. A délvidéki magyarok és az új délszláv hatalmi szervek viszonyát azonban komoly konfliktusok kísérték.

A Nemzeti Igazgatóság, a belgrádi katonai konvenció előírása ellenére, azonnal megkezdte a magyar főispánok, alispánok, polgármesterek, jegyzők, a megyei és községi **tisztviselők elbocsátását**, és helyükbe szakképzetlen, de „államhűségi” szempontból megbízható, gyakran korrump, főként szerb tisztviselőket ültetett. A régi magyar bírák,

Újvidék 1920 körül

képe külsőleg teljesen átalakult, egyetlen magyar címtábla nem látható, a város külső képe visszatükrözi a balkáni megszállók hű képmását, mindenütt piszok, rendetlenség, s Szabadka külső képe inkább emlékeztet Úszkübre [Szkopje], mint egy szépen fejlődésnek indult magyar vidéki városra.”

Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarok kisebbségben és szórványban. A Magyar Miniszterelnökség Nemzeti és Kisebbségi Osztályának iratai, 1919–1944.* Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995. 425–426.

Dr. Steuer Görgy államtitkár 1920. július 31-i jelentése a Nemzeti Kisebbségek Minisztériumához a szerbek által megszállt Bajáról

„A polgárságra most már harmadik ízben rónak ki irtózatot adókat, amelynek behajtása ezeknek teljes vagyoni romlását idézi elő. [...]

A város polgármestere dr. Vojnics Ferenc nyolc hónapja sínylődik minden komoly ok nélkül valjevói rabságban. 21 tisztviselő és volt tiszt Szabadkán sínylődnek hat hónapja nehéz rabságban, piszkos, férges, szűk cellákban, egy ágyon hárman is kénytelenek aludni. Hazaárulásnak minősítik a megszállók ezen szerencsétlen véreinknek azt az akcióját, illetve csak előzetes beszélgetésüket, hogy a szerbek kivonulása esetén a bajai kommunista csőcselék fenyegető egyéni akciói ellen „polgárórságbe” szervezkedjék a polgárság, nehogy megismétlődhessenek az 1918. novemberi Károlyi forradalom gyásznapjai, amikor november 2-án majdnem az összes üzletet kifosztotta a csőcselék és az életbiztonság is veszélyeztetve volt.”

Magyar Országos Levéltár (MOL) A miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott iratai. A II. osztály iratai. K-26–1920-XLI-994–7645.

Szabadka 1920 körül

ügyesek engedetlensége miatt a polgári peres ügyek vitelére kezdetben szerb **katonai bíróságokat** állítottak fel. Bevezették a cenzúrát, betiltották a magyar nyelvű színházak működését, a magyar nyelvű filmek vetítését, a „megbízhatatlan elemek” összejövetelét, beleértve a családi összejöveteleket is. **Kijárási tilalmat** vezettek be, rendőri felügyelet alá helyezték az osztrák-magyar hadsereg volt tisztjeit, és tömegesen, minden vagyonuktól megfosztva dobták át a határon a hűségeskü megtagadó tisztviselőket, tanítókat és tanárokat. Nem volt ritka a helyi lakosság és szerb katonaság közötti fegyveres összetűzés sem.

A szabadkai vasútállomás épülete

Az 1920 márciusában a belgrádi kormány a Délvidéken is elrendelte az **újoncok behívását**. A Bácskában és a Bánátban a helyi német és magyar lakosság tömegesen tagadta meg a bevonulást, és emiatt több helyen **fegyveres összetűzésre** is sor került a helyi lakosság és a szerb katonaság között. Torzán (Torž, Torschau) például 15 halottja és 20 sebesültje, Zombor (Sombor) közelében pedig 10 halottja és 20 sebesültje volt az összecsapásnak. A rend fenntartása érdekében a hatóságok több helyen **tűzokat** szedtek. Az 1920. áprilisi vasutassztrájk letörése érdekében a szabadkai vasút igazgatóság **magyar vasutasainak mintegy kétharmadát elbocsátották**. A sztrájk idején támadás érte a szabadkai rendőrséget is, amelynek két halálos áldozata volt.

A délszláv állam határai az 1919–1920-ban megkötött békeszerződések és határ-egyezmények révén alakultak ki. A Magyarországgal kötött **trianoni békeszerződés** révén Horvát-Szlávonország nélkül Magyarországtól **a délszláv államhoz csatoltak** 20 551 km-t (Muravidék, baranyai háromszög, Bánát egy része, Bácska) 1 509 295 lakossal, ebből az 1910-es magyar népszámlálás adatai szerint 30,3% volt magyar. Az 1921-es jugoszláv népszámlálás szerint a Magyarországtól a délszláv királysághoz került területeken 467 658 magyar élt, ebből 378 107 fő a Vajdaságban, azaz a Bánátban, a Bácskában és Baranyában. Az SzHSz Királyság területéről 1918 és 1924 között **44 903 magyart utasítottak ki, menekült el, vagy települt át (optált)** Magyarországra.

A magyar iskolahálózat leépítése rögtön a szerb csapatok bevonulása után elkezdődött. A hűségeskü megtagadására hivatkozva tömegesen bocsátották el a tanítókat,

tanárokat. 1920-ra sikerült kiterjeszteni a Délvidékre a **szerb elemi és középfokú állami iskolai rendszert**, megszüntették a szabadkai tanítóképzőt is. Az államosítás a korábbi magyar oktatási hálózat, a községi, a felekezeti és magán iskolák teljes felszámolását jelentette, beleértve a délvidéki szerb felekezeti iskolákat is.

A **Szerb-Horvát-Szlovén Királyság 1921. június 28-án elfogadott alkotmányának** (az ún. vidovdáni, azaz Víd-napi alkotmány) 16. cikkelye biztosította „a más fajhoz tartozó és más nyelvet beszélő állampolgárok” anyanyelvi oktatását az elemi iskolákban. Az alkotmány szerint a gyermekeket „az állami öntudat és a nemzeti egység” szellemében kellett nevelni, ezért a magyar nemzeti tárgyak minimumát is eltörölték az iskolákban. Még 1920-ban Svetozar Pribičević művelődési miniszter az ún. **névelmezési rendelettel** korlátozta a magyarok anyanyelvi oktatáshoz való jogát, amely az alkotmány elfogadása után is érvényben maradt. Ettől kezdve egészen 1938-ig a szülők és a nagyszülők neve alapján egy bizottság döntötte el, ki iratkozhat be magyar tannyelvű osztályba. A rendelet eleve megtiltotta a németek és zsidók magyar tagozatra történő beíratását.

1918 őszétől megkezdődött a gazdasági élet nacionalizálása, az **„idegen” vagonok zár alá helyezése**, és egy máig ismeretlen rendeletre hivatkozva a helyi magyar tulajdonosokat is arra kötelezték, hogy vállalataik igazgató tanácsába „megbízható szerbeket” válasszanak.

A szabadkai Tanítóképző épülete

Jugoszlávia némi huzavona után, az osztrák békeszerződés kapcsán, 1919. december 5-én deklarálta, hogy elfogadja a **nemzetközi kisebbségvédelmi szerződést**. Ennek értelmében vállalta, hogy az ország területén élő kisebbségek számára, kivéve az albánokat és macedónokat, biztosítja az anyanyelvi oktatást az elemi iskolákban, illetve ehhez megfelelő támogatást biztosít az állami költségvetésből. A szerződés tartalmazta a magyarok optálási jogát is. Az optálási jog lejártáig, azaz 1922. július 26-ig a jugoszláviai magyarok **nem gyakorolhatták állampolgári jogait**. Nem vehettek részt az 1921-es alkotmányozó nemzetgyűlési választásokon, és nem hozhattak létre sem gazdasági, sem politikai, sem pedig kulturális szervezeteket.

Tudja-e?

■ A *Délvidék* a magyar köznyelvben és a történelmi terminológiában azokat a területeket jelenti (Horvátország nélkül), amelyek 1918 után jugoszláv államhoz csatoltak (Muravidék, baranyai háromszög, Bácska, Bánát). A *Vajdaság (Vojvodina)* elnevezés történetileg a magyarországi szerb nemzetiesség 19. századi autonómia törekvéseihez és részleges eredményeihez kötődik. A Szerb Vajdaság 1849 és 1860 között állt fenn. 1945 után a Vajdaság Autonóm Tartományhoz a baranyai háromszög, a Bácska, a Bánát mellett hozzá tartozott a Szerémség is.

■ A mai *délszlávok* ősei az 5. század közepétől jelentek meg a Balkánon. A mai Magyarországon fellelhető legkorábbi nyomaik az 5. század közepétől vannak. A szerbek tömeges Magyarországra vándorlása I. Lipót osztrák császár törökellenes harcaihoz és Magyarország török alóli felszabadulásához kapcsolódik. A „nagy vándorlásra” 1690 őszén került sor Arsenije Čarnojević ipeki (Peć) pátriárka vezetésével, amikor mintegy negyvenezer család menekült a törökök elől Magyarország területére. Szentendrén ekkor mintegy 8000 szerb telepedett le.

IRODALOM

- Arday Lajos: A horvátországi magyarok története. (vázlatos áttekintés). In: Arday Lajos (szerk.): *Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1994. 9–42.
- A. Sajti Enikő: Impériumváltás a Délvidéken 1918–1920. *Limes*, 2005. 1. sz. 7–19.
- Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Püski, Budapest, 1995. 5–47.
- Damjanovné Zimmer Sarolta *emlékiratai. Így éltünk Szabadkán*. Közrea., jegyz.: Jadranka Damjanov. Bookmaker Kiadó, Budapest–Zágráb, 2003. 243–319.
- Göncz László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*. Lendva, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2001. 5–116.
- Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz*. I–III. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 2002.
- Szűcs Emil: *Az elmerült sziget. A baranyai szerb-magyar köztársaság*. Pannónia Könyvek. Pécs, 1991.